

УДК 81'37:82-1

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/82-2-45>**Ірина СМЕТАНА,**

orcid.org/0000-0002-2974-3348

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української філології та історії

Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

(Харків, Україна) iryana.smetana@hneu.net

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ МОТИВУ СМУТКУ В ПОЕТИЧНОМУ ДОРОБКУ П. ГРАБОВСЬКОГО

У статті проаналізовано семантико-синтаксичні особливості репрезентації мотиву смутку в поетичній збірці «Кобза» П. Грабовського. З'ясовано, що глибину й виразність аналізованого мотиву відображає не тільки багатство авторського словника, а й майстерне поєднання слів, використання художніх засобів. Провідний мотив смутку в поезіях письменника розкривається експліцитно, за допомогою лексем, що мають різну частининомовну належність, серед них іменники (сум, журба, туга, жаль); прикметники (сумний, нерозважний, хмурий); дієслова (сумувати, журитися, тужити); прислівники (журливо, сумно) та інші. Крім того, вираженню мотиву слугують словообрази природи, лексеми на означення безвиході, розпачу. Домінування цього мотиву зумовлене впливом на поетичну творчість письменника обставин життя.

Досліджено, що в поезіях П. Грабовського мотив смутку пов'язаний переважно із зображенням емоційного стану ліричного героя, спогадами про рідний край, долю українського народу.

Сум у поетичних творах П. Грабовського розкриває також тему кохання, жіночої долі. Встановлено, що виразниками стану ліричного героя, які досить часто наділені печаллю, виступають флористичні об'єкти та фауноніми. Крім того, письменник передає печальний настрій через пейзажні замальовки та просторові площини.

Мотив смутку в поетичній мові письменника тісно переплітається з мотивом самотності, що є невідокремим, адже більшість свого життя П. Грабовський провів у неволі. А також перегукується з мотивами тиші, смерті, часу.

З'ясовано, що для емоційного відтворення журби, розпачу, безвиході ліричного героя автор використовує різні синтаксичні конструкції, але надає перевагу складним реченням. Провідними засобами вираження мотиву смутку є повтор, ампліфікаційні ряди однорідних членів речення, епітет, антитеза, полісиндетон. Експресивно-забарвлення надають риторичні питальні конструкції.

Ключові слова: ідіостиль, поетична мова, мотив, поетична лексика, поетичний синтаксис.

Iryna SMETANA,

orcid.org/0000-0002-2974-3348

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Philology and History

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

(Kharkiv, Ukraine) iryana.smetana@hneu.net

VERBALIZATION OF THE MOTIVE OF SADNESS IN THE POETIC WORK OF P. GRABOVSKY

The article analyzes the semantic and syntactic features of the representation of the motif of sadness in the poetic collection "Kobza" by P. Grabovsky. It is found that the depth and expressiveness of the analyzed motif is reflected not only by the richness of the author's vocabulary, but also by the skillful combination of words, the use of artistic means. The leading motif of sadness in the writer's poems is revealed explicitly, with the help of lexemes that have different parts of speech, including nouns (sadness, sorrow, longing, grief); adjectives (sad, mournful, gloomy); verbs (sad, sorrowful, longing); adverbs (sadly, sadly) and others. In addition, the motif is expressed by word forms of nature, lexemes denoting hopelessness, despair. The dominance of this motif is due to the influence of life circumstances on the writer's poetic creativity. It is studied that in the poems of P. Grabovsky's motif of sadness is mainly associated with the depiction of the emotional state of the lyrical hero, memories of his native land, the plight of the Ukrainian people.

Sadness in P. Grabovsky's poetic works also reveals the theme of love, women's fate. It has been established that the state of the lyrical hero, which is quite often endowed with sadness, is expressed by floristic objects and faunonyms. In addition, the writer conveys a sad mood through landscape sketches and spatial planes.

The motif of sadness in the writer's poetic language is closely intertwined with the motif of loneliness, which is no coincidence, because P. Grabovsky spent most of his life in captivity. And it also resonates with the motifs of silence, death, time.

It has been found that for the emotional reproduction of the lyrical hero's grief, despair, hopelessness, the author uses various syntactic constructions, but prefers complex sentences. The leading means of expressing the motif of sadness are repetition, amplification rows of homogeneous members of the sentence, epithet, antithesis, polysyndeton. Rhetorical interrogative constructions give expressive coloring.

Key words: *idiostyle, poetic language, motif, poetic lexicon, poetic syntax.*

Постановка проблеми. Поетична творчість Павла Грабовського є яскравою сторінкою літературного процесу кінця ХІХ століття. Проживши усього тридцять вісім років, двадцять з яких у неволі за відданість Україні, письменник зумів виплекати неосяжну любов до рідного краю, свого народу, аналог якої важко знайти взагалі у світовій літературі.

Аналіз досліджень. Дослідники творчості П. Грабовського: Каспрук А., Присовський Є., Приходько І., Стожук А. – відзначають, що поезії автора властиві життєві та різноманітні мотиви, серед яких виділяють мотив смутку. Превалювання цього мотиву зумовлене впливом на поетичну творчість письменника обставин життя.

Мовні засоби вираження мотиву смутку в поезії П. Грабовського ще не були об'єктом дослідження, що й зумовлює актуальність нашої розвідки.

Мета статті – виявити семантико-синтаксичні особливості репрезентації зазначеного мотиву в поетичних творах П. Грабовського. У зв'язку із цим поставлено такі завдання: здійснити аналіз вербалізації цього мотиву, визначити, якими лексико-синтаксичними засобами розкривається та увиразнюється цей провідний мотив у поетичному доробку письменника. Об'єктом дослідження є поетична збірка «Кобза» П. Грабовського.

Виклад основного матеріалу. Глибину й виразність аналізованого мотиву відображає не тільки багатство авторського словника, а й майстерне поєднання слів, використання художніх засобів. За нашими спостереженнями, домінуючий мотив смутку розкривається в поезіях П. Грабовського за допомогою лексем, що мають різну частиномовну належність, серед них іменники (*сум, журба, туга, жаль*); прикметники (*сумний, нерозважний, хмурий*); дієслова (*сумувати, журитися, тужити*); прислівники (*журливо, сумно*) та інші. Крім того, вираженню мотиву слугують словообрази природи, лексеми на означення безвиході, розпачу.

Основними у творчості поета є спогади про рідний край, які яскраво виражені в однойменній поезії. Письменник виносить чотири рази

лексеми *сум, журба, туга, жаль* в позицію підмета, акцентуючи увагу на переживаннях ліричного героя: *В самотині сидить нудно, / Сум росте щодалі більши; / Вийдеши з хати, глянеш – людно, / Та журба гнітить ще гірши. / А не вспієш край свій кинуть, / Туга зараз забере; / Спогадання роєм линуть, / Забувається все зле. / Тепле літо, ясні зорі – / Все тихесенько сплива;/ Блимне слізка в твоїм зорі, / Жаль потроху ожива* (Грабовський, 1985: 368). У перших двох реченнях глибоко передати журливу тональність вірша авторові вдається за допомогою складних речень із різними видами зв'язку. Посилюють мінорність протиставні відношення між предикативними частинами складносурядного речення, уведення дієслів *росте, гнітить, забере*, що формують семантико-синтаксичну структуру речення. У третьому чотири-вірші для змалювання емоційного стану ліричного суб'єкта митець вживає безсполучникове складне речення з причиново-наслідковими змістовими відношеннями між останніми частинами, які надають оповіді відчутної виразності.

Сумне звучання простежуємо й далі в поезії. П. Грабовський порівнює рідну хату з квіткою, а зв'язок з Батьківщиною називає ниткою, яку неможливо розірвати, бо вона з'єднує людину навіки: *Рідна хата – мов та квітка, / Що скрашає весь квітник. / З рідним краєм якась нитка / Тебе зв'яже навік. / Її хочеш розірвати, / А вона усе міцніш; / Подаєшся мандрувати, / Але там іще сумніш* (Грабовський, 1985: 369). Для емоційного смислового відтінку письменник використовує в другій строфі складне речення з безсполучниковим і сурядним зв'язком. З'єднуючи предикативні частини сурядного речення протиставними сполучниками *а* та *але*, увиразнюється подальша дія, а ключова лексема *сумніш*, ужита у вищому ступені, перебирає на себе основну думку.

Досліджуваний мотив переплітається в цьому вірші також і зплинністю часу та конечністю буття: *Час підійде – ми вмираєм, / Бо на все своя пора; / Тільки жаль за рідним краєм / Серед люду не вмира* (Грабовський, 1985: 369). Послуговуючись складним реченням з різними видами зв'язку та введенням у четверту предикативну частину

частки *тільки* та лексем *жаль не вмира*, автор зауважує, що все на світі помирає, крім печалі за Батьківщиною.

Мотив смутку актуалізований у спогадах П. Грабовського про рідний край і у віршах «На селі», «Прокид», «Вгорі небо, внизу море», «Хмари» тощо. Митець із трепетом і любов'ю змальовує свій куточок, за яким постійно сумує: *Солом'яна стріха, убогі віконця, / Оплетені з вулиці хмелем; / Квіточки, обсіпані променем сонця, / Пташки з щибетанням веселим. / До гаю йде полем вузенька стежка, / Там любо журбу розважати, / А небо блакитне висить, як мережка, / Хрести недалеко від хати* (Грабовський, 1985: 352). Щоб передати атмосферу тогочасного життя, красу довкілля, письменник використовує в першій строфі безсполучникове складне речення, у предикативні частини якого вводить відокремлені означення позитивної семантики до означуваних слів, а в другій – складне речення з різними видами зв'язку, вкраплюючи оксиморон *журбу розважати* для привернення уваги читача. Схожа за тональністю й інша поезія: *Я прокинувся – із-за гаю / Сумно місяць впливав, / Замість батьківського краю / Я в чужому пробував* (Грабовський, 1985: 353). Через пейзажну замальовку письменник передає печальний настрій, який відтворюється в межах складного безсполучникового речення, де в другу предикативну частину уведено слово категорії стану *сумно* для вказівки на переживання ліричного суб'єкта чи його сприйняття навколишньої дійсності. Туга за рідним краєм простежується і в таких рядках: *Вгорі небо, внизу море; / Туга давить через край: / Де подіти люте горе? / Думка думку щораз боре / Про коханий рідний край. <...> Хто з нас батьківську країну / Проміняє на чужу? / Вічний сором тобі, сину, / За се був би! Вперед лину; / Сонце світить, я ж тужу* (Грабовський, 1985: 359). У першому прикладі П. Грабовський через просторову площину, у якій поєднано координати верх (*небо*) – низ (*море*), предикативні пари *туга давить*, *думка боре*, риторичне питання, експлікує всеосяжний сум, розпач ліричного героя. Епітети *коханий*, *рідний* до означуваного слова *край* підкреслюють любов до Батьківщини. У другому прикладі письменник, наголошуючи на вірності Вітчизні, фокусуючи увагу на всеохопності стану смутку ліричного суб'єкта, використовує квеситив, риторичне звертання та антитезу *сонце світить – я тужу*.

Через змалювання віковичного невірницького життя рідного народу автор експлікує мотив смутку: *Сум, недоля – от і все, / Мій коханий краю!* (Грабовський, 1985: 374). Для підсилення смисло-

вого навантаження, надання особливої емоційності письменник виносить ключові лексеми *сум, недоля* в підмет.

Послугуючись найчастіше іменниками (рідше прикметниками та прислівниками) розглядуваної семантики, П. Грабовський відтворює душевний стан ліричного героя: *До людського горювання / Скрізь я прислухався, / Сумний голос безталання / На папір прохався. / Закипали в душі сльози, / Дивлячись на муки, / І зривались тихо з ковзи / Нерозважні гуки* (Грабовський, 1985: 350). Динамічно передати переживання суб'єкта, який не міг бути байдужим до життя народу, його недолі, мук і поневірянь, авторові вдається за допомогою складного безсполучникового і сурядного речень, уведенням лексем досліджуваного мотиву, виражених прикметниками *сумний* і *нерозважний*, що викликають в душі митця співчуття.

Внутрішній світ ліричного героя розкривається й через образ *соловейка*: *Вже й весна йому [соловейку] не сниться, / А журбі нема кінця* (Грабовський, 1985: 350). Таке порівняння, на нашу думку, є не випадковим, адже соловей виступає символом волі, а саме цього так бракувало суб'єктові. Щоб підкреслити тяжкий душевний стан, П. Грабовський уводить у складносурядне речення з протиставним зв'язком присудок *нема кінця* до лексеми *журба*, що підсилює сприйняття читачем зажури ліричного героя.

Однаковий предикат *нема кінця* до лексеми *журба*, що увиразнює тужливий, безрадінний стан суб'єкта простежується й у іншій однострофній поезії: *Я сам під липою сиджу. / Журбі нема кінця: / З нудьги на хвилі я гляджу, / Дивлюсь на дно струмця* (Грабовський, 1985: 357). Як бачимо з наведеного вірша, письменник поєднує два мотиви – самотності й смутку.

Зазначені мотиви тісно переплітається і в таких рядках: *Тяжко на сім світі / Жити сиротині / Без милого роду, / В журбі-самотині; / Цілий вік тинялись / Без дружини-пари, / Знизу – люте горе, / Зверху – чорні хмари* (Грабовський, 1985: 365). Використавши лише одне безсполучникове складне речення з нанизуванням лексем мінорної тональності *тяжко*, *сиротині*, *без роду*, *в журбі-самотині*, *без дружини-пари*, автор зумів динамічно та глибоко передати тяжкий душевний стан та самотність ліричного героя. Посилують думку й виконують емоційно-експресивну роль антитеза *знизу, зверху* та епітети *люте*, *чорні* до означуваних слів *горе*, *хмари*, які акцентує увагу на всеосяжності смутку.

Флористичні об'єкти як виразники стану ліричного героя також досить часто наділені печаллю:

Доц та буря; вечір гасне. / Треба йти, але куди? / Сумно верби кучеряві / Похилились край води. / Я покинув рід коханий... / Лийтесь, сльози! Де знайти / Такий інший? Плачуть верби; / Вітер гне очерети (Грабовський, 1985: 351). Перше безсполучникове складне речення з однорідними підметами *доц та буря* створюють атмосферу тривоги, руйнування, духовної кризи. Квеситив надає стилістичної вагомості, розпачу та безнадії. Зміст простого речення з ініціальною обставиною *сумно* до дієслова-присудка, що означає завершену дію флороніма, підпорядкований зображенню пригніченого стану. А остання строфа з предикатом в наказовому способі *лийтесь* до вокатива *сльози*, риторичне питання, предикативні пари *плачуть верби, вітер гне* постають експресею, що фокусують увагу на силі вияву почуттів ліричного героя.

Досліджуваний мотив репрезентовано й у змалюванні важкого, страдницького життя: *Вдосталь скуштував він і біди, і лиха: / То гуляв веселий, то журився стиха, / То поглядав зором усмішки живої, / То блукав чорніше хмари дощової* (Грабовський, 1985: 354). *Угамуйсь, моє серце безщасне! <...> Не хлоп'яче життя ми з тобою / Починаєм – далеко воно... / Побратавившись навіки з журбою, / Я про щастя не дбаю давно. / Цить же, серце, – нелегко без тебе / Мовчки вчись своє горе нести, / Схаменись та поглянь кругом себе / І безглуздох байок не плети!* (Грабовський, 1985: 358–359). Для увиразнення зажуреного стану ліричного героя письменник у першому прикладі використовує складне речення, уводячи ампліфікаційні додатки з полісиндетоном *і біди, і лиха*, однорідні присудки, з'єднані розділовим сполучником *то*, що є, на нашу думку, контекстуальними антонімами та створюють контраст. У другому прикладі, підкреслюючи безнадію на щасливе життя, автор застосовує просте речення, ускладнене відокремленою обставиною, вираженою дієприслівниковим зворотом, який додає оцінної семантики смутку. У дусі народної говірки, як зазначає Арсен Каспрук, ужив П. Грабовський наказові форми *угамуйсь, цить, схаменись, не плети*, які наголошують, що треба стоїчно, без нарікань нести свій жереб (Каспрук: 98). Інтенсивність вияву переживань і внутрішнього страждання втілює персонафікований образ *серця*.

Депресивність, трагічність, розпач ліричного суб'єкта, який не знає як втамувати біль, простежуємо і в таких рядках: *Не зумію горя / Вимовить словами, / Так зіллю дрібними, / Тихими сльозами. Коли ж його, злого, / Збутись не здолаю, / Так журливо пісню / Рідну заспіваю* (Грабовський,

1985: 359). Для образного змалювання картини внутрішнього стану автор використовує просте та складнопідрядне речення, зіставні дієслова-присудки (*не зумію вимовить – зіллю, не здолаю – заспіваю*), що надають динаміку вислову. Лексеми *горе, сльози* журливо посилюють мотив суму та безнадії.

Для змалювання глибоких страждань ліричного героя письменник використовує складне речення з різними видами зв'язку: *Змордований горем, я довго хворав, / Без волі, без долі, – з одчаю вмирав, / Потративши віру в любов і в добро, / І кидав од себе безсиле перо, / Світ божий здавався темніш, як тюрма, / Надії всі згасли – і сліду нема, / Душа заніміла з важкої журби, / Усюди ввижались мерці та гроби... / Але наді мною тут грім прокотивсь, / Немов спересердя, що я засмутивсь, / І голос почувся могутий: «Вставай!» / Як поклик до бою за рідний свій край* (Грабовський, 1985: 367). Інтенсивність емоційних переживань передано як за допомогою однорідних присудків з обставинами способу дії *довго хворав, з одчаю вмирав*, так і завдяки відокремленим членам речення *змордований горем, потративши віру в любов і в добро, як тюрма*. Виразність важкого психологічного стану забезпечують також причиново-наслідкові зв'язки між предикативними частинами із сурядним зв'язком та семантично потужні лексеми *важка журба, безсиле перо, мерці, гроби* й предикативна пара *душа заніміла*. Три крапки наприкінці речення підштовхують читача до роздумів. Наступні рядки наголошують, що не можна опускати рук, втрачати надію, віру в краще. Через словообраз *грім* та імперативне дієслово *вставай* автор передає пробудження ліричного героя та спонукання до дії, до боротьби за рідний край.

Мотив смутку у творчості П. Грабовського перегукується і з мотивом жіночої неволі: *Звечора доц лле, потоками хлинуци; / Вітер завив, так і б'є; / Стужа осінньої гупої півночі / Просто ступить не дає. / Лихо пекельне. В калюжах вся улиця. / Сумно старчиха бреде, / Спиною світить, під вікнами тулиться, / Схову нема їй ніде* (Грабовський, 1985: 360). Через просторові поняття, а саме пейзажні замальовки осені, передані за допомогою семантично потужних лексем *доц лле, вітер завив, б'є, стужа осіння не дає ступить, лихо пекельне*, надано контексту сумного звучання. Підсилює мінорну тональність вірша образ жебрачки, ужитий зі словом категорії стану *сумно* до присудка *бреде*. Саме через цей образ, на нашу думку, автор передає знедолене, нещасне життя простого люду: *Саме тим часом старчиха*

знеможена, / Що вже не здужа й тужить, / Посеред вулиці, вся заморожена, / Тілом невкритим дрижить (Грабовський, 1985: 361). Послугуючись складнопідрядним реченням та використовуючи присудки, які мають негативну оцінну семантику, *знеможена, не здужа, тужить, заморожена, дрижить*, письменник яскраво змальовує тяжку долю жінки, яку можна порівняти з народним горем, вносить драматизм у зображуване, передає відчуття безнадії.

Трагізм жіночої долі, що пов'язаний із досліджуваним мотивом, простежується і в іншій поезії П. Грабовського «Дівчина в тузі»: *Плаче дівчина, / Слізеньки лле: / Де ти, коханий, / Серце моє? <...> Скільки молилась / Богові я; / Краю не бачить / Туга моя* (Грабовський, 1985: 363). Змальовуючи переживання, страждання, пригнічений стан юнки, яка не може дочекатися свого коханого, митець уживає безсполучникове складне речення, уводячи в першу предикативну частину однорідні присудки *плаче, лле*, а в другу – риторичне питання, що надають оповіді експресивних відтінків. Підсилює тяжкий душевний стан предикативний центр *туга не бачить* з додатком *краю*, що ніби окреслює обсяг жалю й туги за коханим. Крім того, щоб глибше передати страждання дівчини, письменник уводить кільцевий повтор строфи: *Плаче дівчина, / Слізеньки лле: / Де ти, коханий, / Серце моє?* (Грабовський, 1985: 354).

Сум у поетичних творах П. Грабовського розкриває й тему кохання: *З поцілунку твого й досі / Як дурний собі ходжу, / Зовсім втратив дні веселі, / За тобою все тужу* (Грабовський, 1985: 366). Для віддзеркалення переживань ліричного суб'єкта, підкреслення журливої тональності вірша письменник уживає просте речення, ускладнюючи його однорідними присудками *ходжу, втратив, тужу*.

Поєднується досліджуваний мотив і з мотивом тиші та смерті: *Не сміюся, та й не плачу; / Тихий сум – мій давній друг... / Молоду завзяту вдачу / Підтинає злий недуг. / Смертю*

дишуть хмурі стіни; / Де не глянеш – скрізь межа... Тільки голос з України / Мою тугу розважа (Грабовський, 1985: 369). Тяжкий душевний та фізичний стан політичного в'язня, якому нестерпні умови життя, розкривається за допомогою заперечних часток *не* з дієсловами стану *не сміюся, не плачу*, епітетів *тихий, злий, хмурі* до означуваних слів *сум, недуг, стіни*. Гостре відчуття безнадії, конечності життя підсилюють лексеми *смертю дишуть*. Піднесений настрій – на протигагу довгій смуті – передано словами *голос з України, тугу розважа*.

Перегук згадуваних мотивів простежується і в іншій поезії П. Грабовського «Як умру, то не згрібайте»: *Прийде дівчина-голубка / На мою могилу, / Тихо сяде під калину, / Здохне через силу. / І згада про мене з сумом / Серденько гаряче, / Наді мною, сиротою, / Нищечком поплаче* (Грабовський, 1985: 372). Уводячи ампліфікаційний ряд присудків, поширених обставинами місця та способу дії в прості речення, автор динамічно передає сумний настрій.

Висновки. У поезіях П. Грабовського мотив смутку пов'язаний переважно із зображенням емоційного стану ліричного героя, спогадами про рідний край, долю українського народу. Вербалізаторами означеного мотиву слугують мовні одиниці, що безпосередньо виражають стан смутку, а також образні конструкції. Мотив смутку в поезіях митця перегукується з мотивами самотності, тиші, смерті, часу. Для емоційного відтворення журби, розпачу, безвиході ліричного героя автор використовує різні синтаксичні конструкції, але надає перевагу складним реченням. Провідними засобами вираження мотиву смутку є повтор, ампліфікаційні ряди однорідних членів речення, епітет, антитеза, полісиндетон. Експресивного забарвлення надають риторичні питальні конструкції. Аналіз семантико-синтаксичної організації поетичного доробку П. Грабовського дає змогу глибше розкрити особливості його мовомислення й тому є перспективним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грабовський П. Вибрані твори: в 2-х томах. Т. 1. / Упоряд., передм. і приміт. В. Ф. Святотця. Київ: Дніпро, 1985. 599 с.
2. Грабовський П. «Я не співець чудовної природи...»: Поезії. Переклади і переспіви. Нариси. Статті. Листи / Упоряд., авт. передм., комент., приміт. А. П. Стожук. Харків: Основа, 2005. 320 с.
3. Каспрук А. Павло Грабовський – поет-громадянин. URL: <https://arsenkaspruk.wordpress.com/2014/08/14/>
4. Присовський Є. Характеристика лірики П. А. Грабовського. *Література в школі*. 1959. № 6. С. 47–54.
5. Приходько І. Українська література XIX початок XX століття в новому осмисленні. Київ, 2006. 387 с.

REFERENCES

1. Hrabovskiy P. (1985) Vybrani tvory: v 2-kh tomakh. T. 1. / Uporiad., peredm. i prymit. V. F. Sviatovtsia [Selected works: in 2 volumes. V. 1. / Compiled, prefaced and footnoted by V. F. Sviatovets]. 599. [in Ukrainian].

2. Hrabovskyi P. (2005) «Ja ne spivets chudovnoi pryrody...»: Poezii. Pereklady i perespivy. Narysy. Statti. Lysty / Uporiad., avt. peredm., koment., prymit. A. P. Stozhuk. ["I am not a singer of wonderful nature...": Poems. Translations and retellings. Essays. Articles. Letters / Compiled by, author's preface, commentary, notes. A. P. Stozhuk]. 320. [in Ukrainian].
3. Kaspruk A. Pavlo Hrabovskyi – poet-hromadianyn. [Pavlo Grabovsky is a citizen poet]. URL: <https://arsenkaspruk.wordpress.com/2014/08/14/> [in Ukrainian].
4. Prysovskiy Ye. (1959) Kharakterystyka liryky P. A. Hrabovskoho. [Characteristics of the lyrics of P. A. Grabovsky]. Literatura v shkoli. - Literature in school, 6. 47–54. [in Ukrainian].
5. Prykhodko I. (2006) Ukrainska literatura XIX pochatok XX stolittia v novomu osmyslenni. [Ukrainian literature of the 19th and early 20th centuries in a new interpretation]. 387. [in Ukrainian].